

WIKTOR WERNER

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0002-3004-6021

ADAM STRYJAKOWSKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0009-0008-2855-6963

NELL SYPNIEWSKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0009-0000-7765-4393

BORYS STASZAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0009-0003-2936-7092

ZUZANNA SZYMCZAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0009-0001-6591-7050

ADRIAN TRZOSS

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0002-6287-418X

MACIEJ STACHURA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0009-0006-4189-9536

CYPRIAN KLEIST

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

KOBIETY W CYFROWYCH STRUMIENIACH DZIEJÓW. TEMATYKA KOBIECA NA POLSKICH KANAŁACH HISTORYCZNYCH PORTALU YOUTUBE

WOMEN IN THE DIGITAL STREAMS OF HISTORY. WOMEN'S THEMES ON POLISH YOUTUBE HISTORY CHANNELS

Abstract

In this article, the authors confront the thesis found in historical discourse about the dominance of male figures in historical narratives present in the public sphere. In order to do so, they analyse the new research field that is the social networking site YouTube and the most popular channels on historical topics contained therein. The main research question is whether women are marginalised in the narratives contained in the sources discussed, in which contexts they appear and what is the reception of the films in which they appear. In addition, the authors look

at the question of the form of historical narratives. The study combines quantitative methods (descriptive statistics, correspondence analysis) as well as qualitative methods (Northrop Frye's typology of story motifs. For this purpose, 551 films were analysed, which were then annotated using seven groups of tags corresponding to the content of the sources - concerning the functioning of female characters and the subject matter of the films. As a result of the analyses carried out, it was observed that the thesis of the absolute dominance of male characters in historical narratives does not fully hold true under the conditions of Web 2.0 sources in terms of quantity, while in terms of content it cannot be accepted unreservedly in the context of the very diverse use of female themes in social media resources.

Key words: YouTube, Web 2.0, herstory, historical narrative, correspondence analysis

Słowa kluczowe: YouTube, Web 2.0, herstory, narracja historyczna, analiza korespondencji

1. PROBLEM BADAWCZY

Artykuł poświęcony jest zagadnieniu obecności kobiet jako bohaterek produkcji multimedialnych prezentowanych na portalu YouTube, w jego polskiej odsłonie. Problem badawczy tekstu wiąże się z obecną w literaturze przedmiotu tezą o narracji historycznej jako obszarze zdominowanym przez mężczyzn, zarówno jako wytwórców tej opowieści, jak i bohaterów wydarzeń historycznych¹. Z powyższej tezy można wywnioskować, że w historycznych opisach świata kobiety występują w stopniu mniejszym niż ich faktyczna obecność w wydarzeniach dziejowych, gdyż twórcy tych opisów nie są skłonni przedstawiać rzeczywistej roli

---

¹ Iwona Chmura-Rutkowska, Edyta Głowacka-Sobiech, Izabela Skórzyńska, „«Niegodne historii». O nieobecności kobiet w dziejach w kontekście analiz wybranych podręczników do nauki historii w Polsce”, *Sensus Historiae* 13, 4 (2013): [brak zakresu stron]; Izabela Skórzyńska, „Historia. Raport przedmiotowy”, w *Gender w podręcznikach Projekt badawczy. Raport*, t. III, red. Iwona Chmura-Rutkowska, Maciej Duda, Marta Mazurek, Aleksandra Sołtysiak-Luczak (Warszawa: Fundacja Feminoteka, 2016), 7–38; Billie Melman, „History and Memory: the Invention of Women's Past in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries”, *History and Memory* 5, 1 (1993): 5–41; Sabrina Ebbersmeyer, „From a «Memorable Place» to «Drops in the Ocean»: On the Marginalization of Women Philosophers in German Historiography of Philosophy”, *British Journal for the History of Philosophy*, 28, 3 (2020): 442–462; Brahim El Guabli, „Gender-Unaware History: Ordinary Women as the Forgotten of Moroccan Historiography of the Present”, *Journal of Applied Language and Culture Studies* 2 (2019), 57–78; Charl Blygnaut, „Untold History with a Historiography: A Review of Scholarship on Afrikaner Women in South African History”, *South African Historical Journal* 65, 4 (2013), 596–617; Daria Hejwosz-Gromkowska, Dobrochna Hildebrandt-Wypych, „Solidarity Movement in the School History Textbooks in Poland-Selected Contexts of Gender, Religion and Politics”, *Pedagogy, Culture & Society* (2022): 1–18.

kobiet w dziejach, bądź że odbiorcy różnych form narracji nie są zainteresowani kobietami jako podmiotami historii.

W polu naszych zainteresowań badawczych jest specyficzna forma narracji historycznej, jaką jest produkcja multimedialna prezentowana na portalu YouTube. Cechą specyficzną tych produkcji, publikowanych na prywatnych kanałach, jest ich zależność od finansowania oraz innej aktywności bezpośrednich odbiorców determinującej zasięg filmów (za sprawą algorytmów polecających). Zarówno monetyzacja (możliwość uzyskania wynagrodzeń z tytułu reklam zależna m.in. od liczby wyświetleń), współprace partnerskie (kampanie marketingowe, lokowanie produktu), jak i bezpośrednie wsparcie finansowe przez odbiorców (np. serwis Patronite) oznaczają, że właściciele kanałów są żywotnie zainteresowani utrzymaniem kontaktu z odbiorcami i zaspokajaniem ich potrzeb w zakresie dostarczania odpowiedniej narracji oraz rozrywki. Zakładamy zatem, że specyfika filmów powstających w ten sposób jest powiązana z oczekiwaniami odbiorców kanałów. Obecność bądź nieobecność postaci kobiecych w produkcjach historycznych kanałów YouTube (w odniesieniu do tych najbardziej popularnych i mających ewidentnie komercyjny charakter) jest nie tylko prywatną inicjatywą twórców tych filmów, lecz również wynika z takich, a nie innych oczekiwań odbiorców, jako że twórcy (treści) i ich odbiorcy znajdują się w układzie sprzężenia zwrotnego (pozytywnego wpływu wzajemnego). Jest to element podstawowy, który napędza zjawisko Web 2.0, czyli takie przeorientowanie komunikacji między nadawcą i odbiorcą w mediach społecznościowych, iż są oni w ciągłej i nieustannie zmieniającej się relacji. Owa interaktywność przybiera formę nie tylko wspomnianego wcześniej finansowania, ale także reakcji za pomocą „łapek w górę i w dół” oraz dyskusji w komentarzach², co stanowi jasną informację zwrotną dla autorów produkcji dotyczącą tego, jak zostały odebrane ich materiały.

Nasze badania obejmują nie tylko tematykę i treść filmów, ale też ich recepcję (liczbę wyświetleń). Uwzględniamy zatem zarówno kwestię tworzenia narracji, jak i jej społeczny odbiór – tutaj istotnym faktem jest wysoka pozycja YouTube jako medium wykorzystywanego do zdobywania wiedzy historycznej³.

Kolejnym problemem badawczym naszego artykułu jest kontekst, w którym kobiety prezentowane są w historycznych produkcjach na portalu YouTube. Tutaj miały zastosowania badania zarówno jakościowe (oparte na analizie treści filmów), jak i ilościowe (dotyczące ich metadanych). Filmy zostały annotowane (z użyciem tagów pogrupowanych w kategorie⁴) w odniesieniu do stopnia obec-

---

² Wiktor Werner, Adrian Trzoss, Dawid Gralik, „Historia i YouTube. Narracja historyczna w dobie Web 2.0”, *Nauka* 3 (2020), 119–140

³ Anna Barańska-Szmitko, „Dyskurs historyczny a dyskurs popularnonaukowy w serwisie YouTube na przykładzie wybranych kanałów”, *KULTURA – MEDIA – TEOLOGIA* 46 (2021): 160–187; Wiktor Werner, Adrian Trzoss, Dawid Gralik, „Media społecznościowe a funkcjonowanie wiedzy historycznej w Polsce. Raport z badań”, *Przegląd Archiwalno-Historyczny* VI (2019): 211–232; Anna Barańska-Szmitko, „Wyznaczniki tabloidyżacji popularnonaukowego dyskursu historycznego w kanale serwisu YouTube «Historia bez Cenzury»”, *Stylistyka* 31 (2022): 137–175.

⁴ Określenia „annotowane” stosujemy zamiennie z „otagowane”, jednak w obu przypadkach dotyczy to przypisania przez nas wartości (tagu) w ramach danej kategorii jakościowej.

ności tematyki kobiecej oraz specyfiki tej tematyki, geolokalizacji, okresu chronologicznego oraz ujęcia głównego bohatera filmu. Celem tagowania było przeprowadzenie badania nad ilościowymi zależnościami między specyfiką ujęcia kobiet w filmach a innymi ich właściwościami tematycznymi.

2. UWAGI METODOLOGICZNE

2.1

Bazą empiryczną badania były filmy z pięciu polskojęzycznych kanałów historycznych na portalu YouTube, wybranych z najbardziej popularnych kanałów nienależących do instytucji państwowych. Wybór tych kanałów podyktowany był ich, wówczas, największą pozycją względem zasięgów na polskim YouTube historycznym (rozumianych jako całkowita i średnia liczba wyświetleń, komentarzy oraz subskrybentów⁵). Ponadto kanały te charakteryzował szeroki przekrój tematyczny, w przeciwieństwie do kanałów hermetycznie zamkniętych (np. *IrytującyHistoryk* skupiający się na historii uzbrojenia). Badanie dotyczy danych za okres od grudnia roku 2013 do kwietnia 2021, gdzie data początkowa to rozpoczęcie działalności najstarszego z kanałów, za którą przyjmujemy datę chronologicznie pierwszego filmu opublikowanego na jednym z badanych kanałów. Data końcowa, 1 kwietnia 2021, to data wykonania archiwizacji (*scrapingu*). Badaniem zostało objętych łącznie 551 filmów opublikowanych na kanałach: najstarszy i największy z nich – *Historia bez cenzury*⁶ (220 filmów), *Thrashing Mad*⁷ (139 filmów), *Historia w 5 minut*⁸ (69 filmów), *Oblicza XX wieku*⁹ (66 filmów) i *ciekawehistorie*¹⁰ (63 filmy), co stanowi wszystkie produkcje o tematyce historycznej opublikowane przez te kanały. Filmy annotowano przy pomocy dwóch zbiorów kategorii (tagów).

Pierwszy zbiór dotyczył ich specyfiki jako narracji historycznej i obejmował następujące elementy:

1. określenie tematyki: polityczna, militarna, społeczna, kulturalna, gospodarcza,
2. określenie lokalizacji tematu: historia Polski, powszechna,

⁵ Werner, Trzoss, Gralik, „Historia i YouTube”.

⁶ Historia bez cenzury, YouTube, <https://www.youtube.com/user/HistoriaBezCenzuryMB> (dostęp: 1.07.2021).

⁷ Thrashing Mad, YouTube, <https://www.youtube.com/user/ThrashingMadPL> (dostęp: 1.07.2021).

⁸ Historia w 5 minut, YouTube, <https://www.youtube.com/c/Historiaw5minut> (dostęp: 1.07.2021).

⁹ Oblicza XX wieku, YouTube, <https://www.youtube.com/c/ObliczaXXWieku> (dostęp: 1.07.2021).

¹⁰ ciekawehistorie, YouTube, <https://www.youtube.com/c/ciekawehistorietv> (dostęp: 1.07.2021).

3. określenie epoki: starożytność, średniowiecze, nowożytność, XIX wiek, XX wiek, współczesność po 1989 roku i ogólna, filmy przekrojowe,
4. określenie typu zjawiska, będącego głównym tematem filmu i zarazem podmiotem dziejów, na którym skupia się uwaga: osoba, wydarzenie, proces lub rzecz.

Drugi zbiór kategorii dotyczył konkretnie obecności kobiet w filmie:

1. pierwsza kategoria, płeć, wskazywała na filmy, w których kobiety występują w jakikolwiek sposób bądź nie występują wcale (w przypadku filmów poświęconych wyłącznie mężczyznom) oraz tam, gdzie ujęcie tematu w ogóle nie pozwalało na różnicowanie płci (na przykład mówiono o państwach jako całościach),
2. kategoria druga dotyczyła specyfiki obecności kobiet: sugerowanej domyślnie (*implicite*) bądź wskazanej konkretnie „z imienia” (*explicite*),
3. w trzeciej kategorii wskazany został stopień obecności tematyki kobiecej w skali od 1 do 4. W tej czterostopniowej skali poszczególne wartości oznaczają kolejno: 1 – pobieżna wzmianka o postaci kobiecej (np. w postaci faktograficznej informacji: „W roku 1386 Jagiełło ożenił się z Jadwigą”), 2 – wielokrotne wzmiankowanie różnych postaci kobiecych oraz podkreślenie ich roli w głównym wątku, 3 – zaznaczenie postaci kobiecych w postaci osobnego rozbudowanego wątku problemowego (np. rola Margaret Thatcher w upadku komunizmu), 4 – kobieta główną postacią filmu.

Dla każdego filmu pobrano również, przy pomocy interfejsu programowania aplikacji (dalej jako API) portalu YouTube i przeznaczonego do tego celu autorskiego programu napisanego w języku Python, dane dotyczące liczby wyświetleń i daty opublikowania filmu. Pozyskane dane zebrano w postaci bazy danych.

2.2

Badanie ilościowe składało się z dwóch części. W pierwszej kolejności w celu zbadania wzajemnych relacji pomiędzy specyfiką narracji historycznej a obecnością kobiet w filmie przeprowadziliśmy dwuwymiarową analizę korespondencji par kategorii.

Analiza korespondencji (*correspondence analysis*, dalej jako CA) jest metodą pozwalającą na ustalenie zależności pomiędzy skategoryzowanymi cechami badanych obiektów. Jej podstawą jest tablica kontyngencji, w której zawarte są częstotliwości wystąpienia obiektów o danej parze cech (gdzie wiersze reprezentują jedną z kategorii, a kolumny drugą). Konceptyjnie analiza korespondencji jest zbliżona do analizy głównych składowych (*principal component analysis*, dalej jako PCA). Różnica polega na tym, że zamiast macierzy kowariancji (określającej odchylenie od zależności liniowej par zmiennych ciągłych) dekomponuje się macierz bezwładności. Bezwładność definiowana jest jako wartość statystyki

χ^2 (Chi-kwadrat) wyliczonej na podstawie tablicy kontyngencji dla poszczególnych par cech, znormalizowanej przez liczebność ogólną obiektów (nomenklatura wywodzi się z analogii do znanego z mechaniki klasycznej momentu bezwładności). Zatem niska bezwładność oznacza brak relacji lub tylko niewielki związek pomiędzy cechami w danym wierszu i kolumnie tablicy kontyngencji, z kolei wysoka wartość bezwładności oznacza silną relację pomiędzy cechami.

Wynikiem analizy korespondencji jest zestaw składowych i wartości osobliwych (analogicznie do składowych i wartości własnych w PCA). Stosunek poszczególnych wartości osobliwych do sumy ich wszystkich określa, ile zmienności można opisać przez współrzędną wyznaczoną przez odpowiadające im składowe. Wybierając jako bazę składowe odpowiadające dwóm największym wartościom osobliwym, można przedstawić poszczególne cechy jako punkty na dwuwymiarowej płaszczyźnie. Wówczas odległość pomiędzy punktami będzie odwrotnie proporcjonalna do częstotliwości współwystępowania cech, przy czym im większa bezwładność odpowiadająca danej współrzędnej, tym odległość w tej współrzędnej jest istotniejsza.

Analiza korespondencji¹¹ pozwala na redukcję wymiarowości problemu, a także może być zastosowana niezależnie od istotności statystycznej testu χ^2 . Ograniczeniem analizy korespondencji jest to, że odległość między punktami należącymi do kategorii wierszowej i kolumnowej nie jest zdefiniowana matematycznie. Należy zatem zachować ostrożność podczas interpretacji wyników i zwrócić szczególną uwagę na stopień zgrupowania lub bliskości punktów w zależności od ich położenia w układzie współrzędnych.

Poniżej znajduje się przykładowa tablica kontyngencji stosowana w badaniu, obrazująca częstotliwość współwystępowania kategorii tematycznych w zestawieniu z kontekstem występowania postaci kobiet w filmach.

	gospodarcza	kulturalna	militarna	polityczna	społeczna
eksplicite	8	27	25	42	40
implicite	2	5	12	10	13
brak	3	4	20	2	6

Figura 1: tablica dwudzielna, tematyka i kontekst występowania kobiet w filmach

Odpowiadająca powyższej tablicy kontyngencji analiza korespondencji została ukazana w dwuwymiarowym układzie współrzędnych o nierównym współczynniku bezwładności dla każdej z osi (dla osi x=99,71% dla osi y=0,29%).

¹¹ Dylan Glynn, *Correspondence analysis. Methods for Semantics: Quantitative Studies in Polysemy and Synonymy* (Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2014), 443-485; Michael J. Greenacre, „Correspondence analysis”, *Wiley Interdisciplinary Reviews: Computational Statistics* 2, 5 (2010), 613–619.

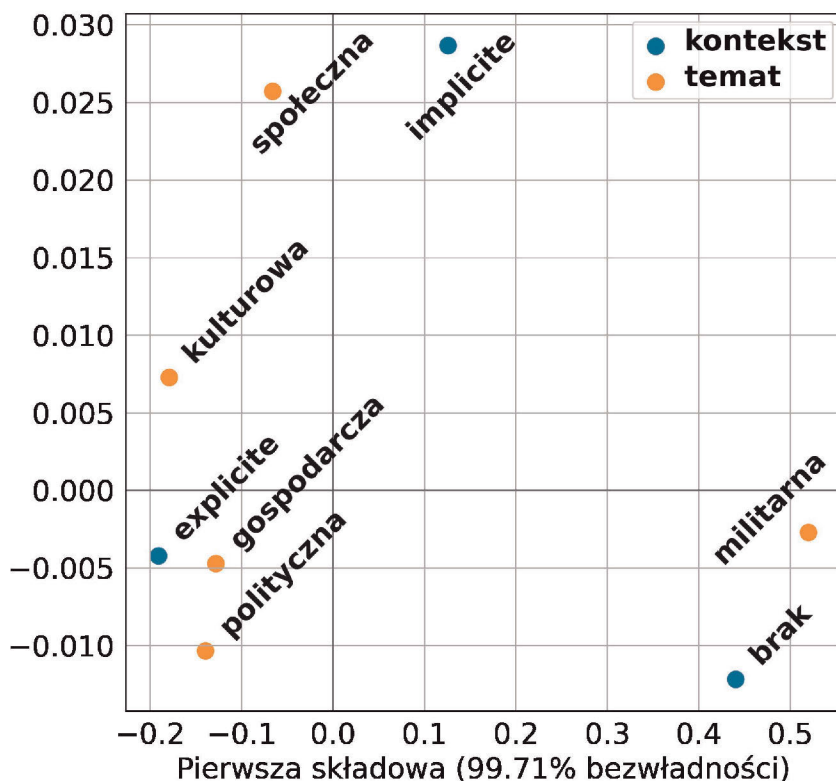

Figura 2: Relacja korespondencji: temat–kontekst (dla wszystkich kanałów)

Drugi etap polegał na analizie rozkładu danych dwóch zasadniczych cech populacji filmów: liczba wyświetleń filmów danej kategorii, określana jako W , oraz ich liczba w teście, określana jako N . Celem takiej analizy było nie tylko sprawdzenie istotności (wielkości) danych kategorii, ale zestawienie stosunku liczby wyświetleń (W) do liczby filmów (N) sformułowany przez nas jako zmienna $k = \frac{W}{N}$. Wprowadzony przez nas, autorsko, stosunek k przyjmuje wartość z zaokrągleniem do wartości setnych w górę. Wartość k interpretujemy na trzy sposoby:

1. $k > 1$ oznacza, iż dana kategoria generuje proporcjonalnie więcej wyświetleń na film w ramach badanej populacji,
2. $k = 1$ oznacza, iż dana kategoria generuje tyle samo wyświetleń na film, co inne kategorie w badanej populacji,
3. $k < 1$ oznacza, iż dana kategoria generuje proporcjonalnie mniej wyświetleń na film, w ramach badanej populacji.

W przeprowadzonym badaniu mamy do czynienia jedynie z wariantami 1 oraz 3. Pytanie zatem, jakie stawiamy w kontekście danych kategorii, to czy jest ona bardziej popularna od innych według proporcji oznaczonych jako k . Dane te zostały zwizualizowane na wykresach kołowych z rozróżnieniem na kategorie oraz ich cechy N i W . Szczegółowe wartości k odnoszące się do głównego problemu badawczego, tj. porównanie wartości k w przypadku filmów, gdzie dominują mężczyźni lub kobiety, znajduje się w dalszych partiach tekstu. Porównanie to odpowiada na zasadnicze pytanie – czy recepcja filmów z mężczyznami jako głównymi bohaterami jest proporcjonalnie większa aniżeli tych, gdzie głównymi bohaterkami są kobiety (a zatem, czy zachodzi warunek $k > 1$ w przypadku mężczyzn oraz $k < 1$ w przypadku kobiet, gdzie wartość w kategorii skala to 3 i 4)?

2.3

Badanie z użyciem metod jakościowych polegało na określeniu specyfiki wybranych filmów (o najwyraźniej przedstawionych postaciach kobiet) w kontekście retoryki, dominujących metafor, schematów i motywów fabularnych¹². Metoda interpretacji wywodzi się z koncepcji krytyki motywów i archetypów fabularnych Northopa Frye’a, wyłożonych w jego fundamentalnej pracy *Anatomy of Criticism* (praca z 1957 roku, korzystamy z wydania z 2000)¹³. W szczególności duże znaczenie dla interpretacji badanych filmów ma typologia schematów fabularnych: komedii, eposu, tragedii, satyry i ironii, wraz z towarzyszącymi im motywami i metaforami dominującymi. Koncepcja Frye’a opracowana w kontekście fundamentalnych tekstów kultury i literatury w zamyśle miała mieć zastosowanie do analizy różnych narracji¹⁴, na grunt analizy historiograficznych skutecznie adaptował typologię Frye’a Hayden White w swojej monumentalnej *Metahistorii*¹⁵ oraz inni badacze stosujący metody krytyki motywów, form narracyjnych i metafor historiograficznych¹⁶.

Przyjęty tu został mieszany charakter wykorzystanych metod badawczych: metody ilościowe (analiza korespondencji i statystyka opisowa) oraz stosowane równoległe metody jakościowe (krytyka motywów fabularnych i dominujących

¹² Wiktor Werner, „Poznawcza rola metafory w polskim dyskursie historyczno-politycznym po 1989 roku”, w *Pamięć i polityka historyczna. Doświadczenia Polski i jej sąsiadów*, red. Sławomir M. Nowinowski, Jan Pomorski, Rafał Stobiecki (Łódź: Instytut Pamięci Narodowej, 2008), 91–105.

¹³ Northop Frye, *Anatomy of Criticism. Four Essays* (Princeton: Princeton University Press, 2000).

¹⁴ Frye, *Anatomy*, 48–49, 104.

¹⁵ Hayden White, *Metahistory. Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (Baltimore-London: JHU Press, 1975).

¹⁶ Wojciech Wrzosek, *Historia-kultura-metafora: powstanie nieklasycznej historiografii* (Wrocław: Fundacja na rzecz Nauki Polskiej, 1995); Wiktor Werner, John William Draper, Andrew Dickson, „White wobec wojny nauki z religią. Rola metafory historiograficznej”, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 49, 1 (2004): 1, 7–27.

metafor). Zadaniem metody analizy korespondencji będzie opisanie relacji między kategoriami z wykorzystaniem parametrów ilościowych dla obiektywizacji procesu badawczego – taki cel tej metody został zdefiniowany w francuskiej szkole socjologicznej przez Jeana Paula Benzécrici, który wprowadzał na dużą skalę metody obliczeniowe do badań nad zjawiskami społecznymi i językowymi¹⁷. Łączne stosowanie metod obiektywizujących i lokalizujących kulturowo pozwoli, w naszym przekonaniu, zniwelować ograniczenia dotyczące każdej z tych metod odrębnie. Ograniczyliśmy ryzyko sformułowania twierdzeń nieadekwatnych na skutek redukcji kulturowego sensu badanych zjawisk i ryzyka przeniesienia wartości własnych na świat badany związanego z ograniczeniem się wyłącznie do metod hermeneutycznych.

3. WYNIKI BADANIA DLA POSZCZEGÓLNYCH KANAŁÓW

3.1

Kanał *Historia bez cenzury* został założony w 2013 roku i obecnie¹⁸ jest najpopularniejszym kanałem o tematyce historycznej na polskim serwisie YouTube. Kanał powstał z inicjatywy producenta Tomasza Okonia, natomiast w skład zespołu wykonawczego wchodzi cztery osoby. Są to: prowadzący program Wojciech Drewniak (magister historii), montażysta Kamil Pankanin, badacz Paweł Chilczuk (magister historii, konsultant historyczny) odpowiedzialny za kwerendę omawianego materiału oraz sam producent. Kanał w swoim założeniu ma mieć rozrywkowy charakter z akcentem położonym na osobowość „sceniczną” charyzmatycznego prezentera oraz warstwę wizualną towarzyszącą żartobliwym monologom. Tematyka kobieca na tym kanale obecna jest (w jakiegokolwiek postaci) w 185 z 220 filmów, kobiety pokazane są jako konkretne jednostki (*explicite*) w 143 z tych 185 filmów. Filmów, w których kobieta jest główną bohaterką (wartość 4 w naszej czterostopniowej skali), znajdowało się na kanale 18 (kwiecień 2021). Analiza materiałów wskazała na korespondencję występowania kobiet w filmach z tematyką społeczną, polityczną i kulturalną, podczas gdy filmy „czysto” męskie bliższe były tematyce gospodarczej i militarnej.

Tematyka kobieca również okazała się bliższa ujęciu skupionemu na osobach i procesach, a „czysto” męska silnie zbliżona ujęciu wydarzeniowemu, co pokazuje poniższa tabela z zależnościami ilościowymi (liczba filmów oznaczonych określoną kategorią):

---

¹⁷ Jean Paul Benzécrici, „El análisis de correspondencias”, *Cahiers de l'analyse des données* 2, nr 2 (1977): 125–142; Benzécrici, „Typologie de textes grecs d'après les occurrences des formes des mots outils”, *Cahiers de l'analyse des données* 16, 1 (1991): 61–86.

¹⁸ Na dzień dokonania archiwizacji materiału badawczego.

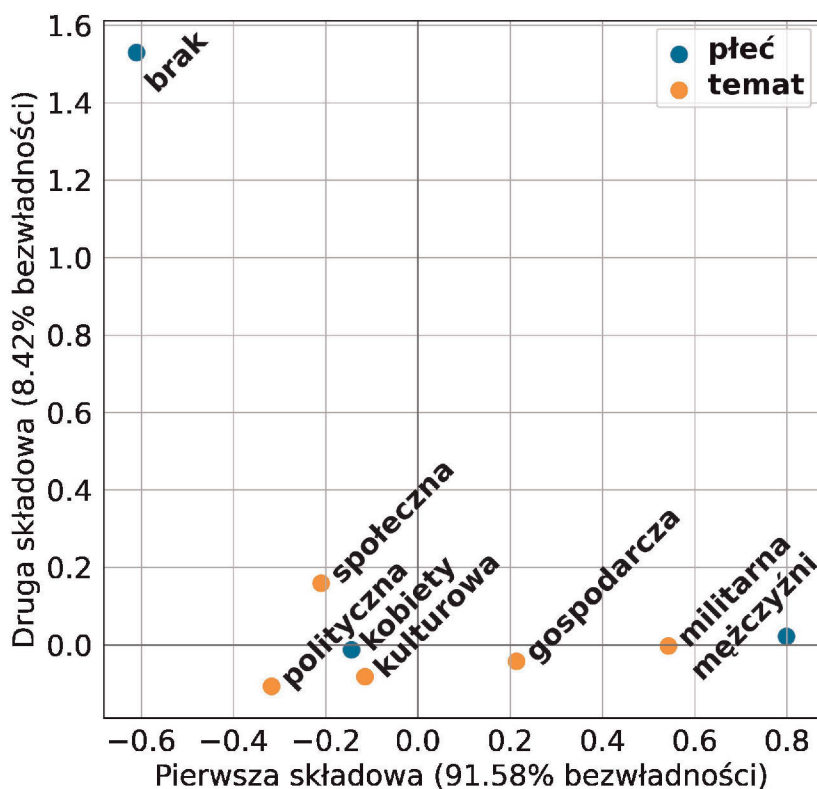

Figura 3: Relacja korespondencji: temat–płeć dla kanału *Historia bez cenzury*

podmiot dziejowy	osoba	proces	rzecz	wydarzenie
kobiety	85	57	15	27
mężczyźni	9	6	5	14

3.2

Kanał *Historia w 5 minut* pojawił się w roku 2016, kiedy to zadebiutował filmem „Bitwa pod Połonką 1660”. Film ten stanowił początek jednej z licznych serii na kanale, skupiającej się na historii Polski. Autorem *Historii w 5 minut* jest Dawid Rodenko. Nazwa kanału nawiązuje do długości trwania pierwszych filmików. Obecnie treści dodawane przez autora stają się coraz dłuższe, trwające aż do

40 minut. Na kanale najwięcej filmów dotyczy historii gospodarczej oraz politycznej. Tematyka kanału skupia się głównie na okresie XIX i XX wieku (choć sam autor deklaruje największe zainteresowanie starożytnym Rzymem). Prezentowane treści są bogato ilustrowane za pomocą grafik oraz map. Tematyka kobieca, w ogóle, towarzyszy 41 z 69 filmów, zaś głównymi postaciami (wartość 4 w naszej skali) kobiety są tylko w dwóch filmach. Analiza korespondencji wskazuje na zależność pomiędzy występowaniem kobiet w filmie a ujęciem skupionym na procesach historycznych, podczas gdy tematyka męska wyraźnie zaznacza się tam, gdzie film koncentruje się na konkretnych postaciach politycznych bądź wydarzeniach oraz tematyce militarnej, chociaż postacie kobiet nie są tu wykluczone. Relacje dla ilości filmów w kategoriach obecności kobiet i konstrukcji narracji z perspektywy zjawiska organizującego narrację – podmiotu dziejowego (osób, procesów, rzeczy bądź wydarzeń) oraz dominującej tematyki przedstawione są poniżej:

podmiot dziejowy	osobowy	proces	rzecz	wydarzenie
kobieca	7	24	1	8
męska	8	9	1	10

tematyka	kulturalna	militarna	polityczna	społeczna
kobieca	3	7	20	10
męska	3	9	13	3

3.3

Oblicza XX wieku to kanał założony przez historyka i publicystę, Bartosza Borkowskiego. Pierwszy film miał premierę 11 listopada 2017 roku. Kanał pod względem chronologicznym ogranicza się, zgodnie z nazwą, do historii wieku dwudziestego. Początkowo tematyka miała dotyczyć jedynie okresu międzywojennego, z czasem postanowiono jednak rozszerzyć ją na całe stulecie, przy czym zdecydowana większość filmów skupia się jednak na okresie 1918–1945. Tematyka kobieca w jakiegokolwiek formie występuje w 56 z 66 filmów, ale w żadnym filmie kobieta nie jest główną postacią. Koresponduje ona z zagadnieniami politycznymi i skupieniem na wydarzeniach historycznych. W przypadku tematyki czysto męskiej nie stwierdzono jednoznacznych korespondencji. Tabele poniżej ukazują zależności ilościowe między kategoriami:

podmiot	osobowy	proces	wydarzenie
kobiety	18	14	23
mężczyźni	1	2	7

tematyka	gospodarcza	kulturalna	militarna	polityczna	społeczna
kobiety	5	3	8	28	11
mężczyźni	0	0	2	5	3

3.4

Kanał *ciekawehistorie* został założony 9 stycznia 2018 roku przez Tomasza Czukiewskiego – jak sam siebie określa, dziennikarza z powołania i wykształcenia¹⁹. Filmy na tym kanale składają się z wyselekcjonowanych przez autora archiwalnych materiałów filmowych, dźwiękowych oraz fotografii z dodanym komentarzem, by wprowadzić lub wytłumaczyć widzowi dane wydarzenie, jednak pozbawionych przewodniej narracji, tak aby materiały „mówiły same za siebie”. Tematyka skupia się głównie na historii XX wieku i historii najnowszej (z rzadka późniejszych niż lata trzydzieste XX wieku). W filmach o nowszej tematyce występują wywiady z osobami, które uczestniczyły w danych wydarzeniach. Z 69 filmów kobiety występują w 53, w sześciu kobieta jest główną postacią (wartość 4 w skali). W filmach, w których pojawiają się kobiety, dominuje tematyka polityczna i militarna, podczas gdy filmy poświęcone wyłącznie mężczyznom korespondują z tematyką społeczną i gospodarczą. Z obecnością kobiet w filmach koresponduje również ujęcie procesualne i osobowe. Tabele ukazujące relacje ilościowe poniżej:

podmiot	osobowy	proces	rzecz	wydarzenie
kobiety	20	16	2	14
mężczyźni	2	1	0	6

tematyka	kulturalna	militarna	polityczna	społeczna
kobiety	3	6	31	12
mężczyźni	0	1	4	4

¹⁹ Tomasz Czukiewski, „Moje wpisy”, naTemat, <https://natemat.pl/blogi/tomaszczukiewski> (dostęp: 1.05.2022).

3.5

ThrashingMadPL jest kanałem prowadzonym przez Arkadiusza Michalskiego, istniejącym w serwisie YouTube od lutego 2013 roku²⁰. Przez ten czas na kanale udało się zgromadzić ponad 100 tysięcy subskrybentów, wyprodukować ponad 600 filmów oraz osiągnąć pułap ponad 30 milionów odsłon kanału. Początkowo tematyka dotyczyła gier komputerowych. Później na kanale zaczęły pojawiać się materiały o charakterze edukacyjnym, dotyczące początków państwa polskiego. Obecnie kanał *ThrashingMadPL* skupia się wyłącznie na produkcji treści edukacyjnych, w ramach serii „Historia na Szybko”. Seria ta opiera się na autorskich grafikach przygotowywanych przez twórcę oraz na faktograficznym opisie omawianych wydarzeń, prezentowanym w formie narracji głosowej. Sam autor zaznacza, że przygotowanie każdego odcinka serii poprzedza staranna kwerenda, jednak źródła, z których korzysta, nie są zazwyczaj podawane do wiadomości odbiorców. W ramach prowadzonej serii można wyróżnić trzy podserie: „Historia Polski”, „Granice Państw” i traktowane zbiorczo materiały, dotyczące zagadnień

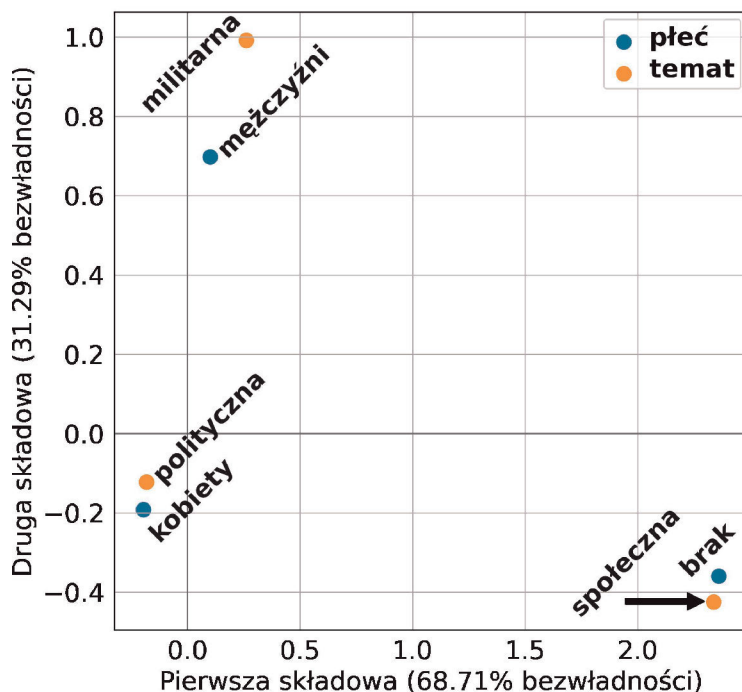

Figura 4: Relacja korespondencji: temat–płeć (dla kanału ThrashingMadPL)

²⁰ Przy czym tematyka historyczna nie była pierwotną dla kanału. Autor zaczynał z serią gameplayów, dopiero potem przechodząc w całości na tematykę historyczną. Wszelkie szumy z tym związane zostały w badaniu odsiane na etapie preprocessingu zarchiwizowanych źródeł.

z historii powszechnej. Narracja w przypadku „Historii Polski” i zagadnień z historii powszechnej jest prowadzona w sposób klasyczny dla edukacji szkolnej, to znaczy narracja wyznaczana jest przez sylwetki kolejnych władców albo istotniejszych wydarzeń. Kobiety występują w 101 z 139 filmów, a jako główna postać tylko w jednym filmie. Kobiety najczęściej pojawiają się w publikacjach o tematyce politycznej, zaś mężczyźni przy okazji historii militarnej, co zdaje się wynikać z przyjętego wcześniej założenia o szkolnym charakterze prowadzenia narracji. Ponadto mężczyźni jako bohaterowie produkcji są częściej przedstawieni z perspektywy osobowej/biograficznej.

4. WYNIKI ZBIORCZE BADANIA

Łącznie badaniu podlegało 551 filmów, z których 430 zostało zaklasyfikowanych jako zawierające postacie kobiet, 112 jako poświęconych wyłącznie mężczyznom, a osiem jako filmy, w których nie można jednoznacznie określić tematyki płci (odnoszących się do „państw” czy „narodów” jako całości). Mediana wyświetleń w przypadku filmów, w których kobiety występują to 493,28 tysiąca wyświetleń na film, podczas gdy w przypadku filmów „czysto męskich” to 245,5 tysiąca wyświetleń.

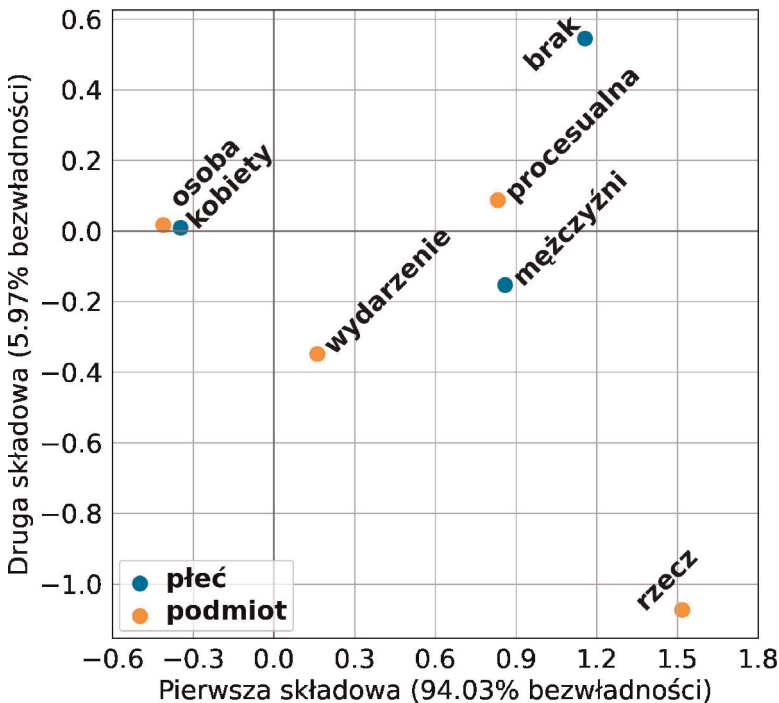

Figura 5: Relacja korespondencji: podmiot - płeć (dla kanału ThrashingMadPL)

Analiza korespondencji przeprowadzona dla zbiorczej tabeli zawierającej dane z wszystkich kanałów wskazała na bliskość filmów, w których występują kobiety z kategoriami tematycznymi politycznymi, kulturalnymi i gospodarczymi, podczas gdy filmy ekskluzywnie „męskie” korespondowały wyraźnie z tematyką militarną.

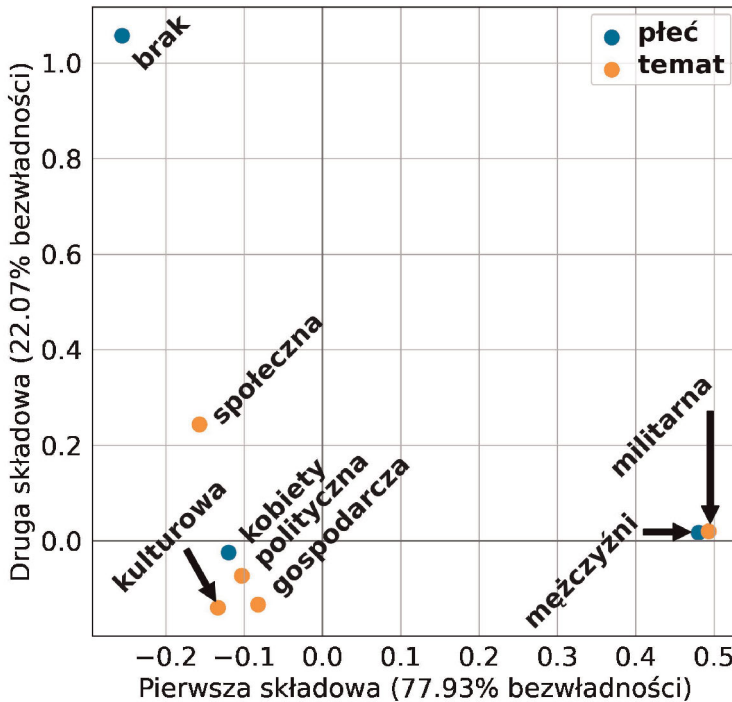

Figura 6: Relacja korespondencji: temat-płeć (dla wszystkich kanałów)

Dane ilościowe dla wszystkich kanałów można przedstawić również jako relację liczby filmów w określonych kategoriach do liczby wyświetleń uzyskanych przez te filmy (wartość k), co możemy zobaczyć na poniższych wykresach kołowych.

Na załączonych wykresach kołowych widać, że w całościowym oglądzie dominują filmy ukazujące pełny obraz dziejów (zarówno z postaciami kobiet, jak i mężczyzn), a filmy skupiające się wyłącznie na męskiej tematyce stanowią mniejszość pod względem ilości tych filmów oraz ich oglądalności. Z drugiej strony filmy, w których kobiety są głównymi bohaterkami, również nie stanowią większości.

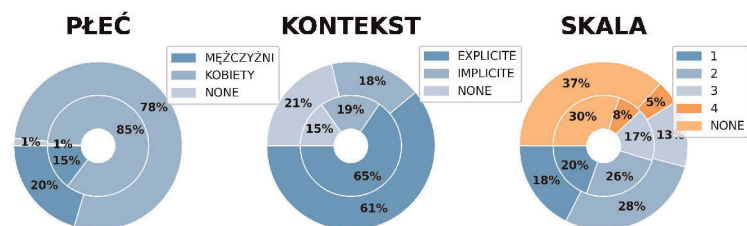

Figura 7: Procentowy udział filmów oraz wyświetleń w poszczególnych kategoriach badawczych. Wewnętrzny krąg przedstawia procent liczby wyświetleń w danej kategorii, analogicznie zaś zewnętrzny procent liczby filmów w teście.

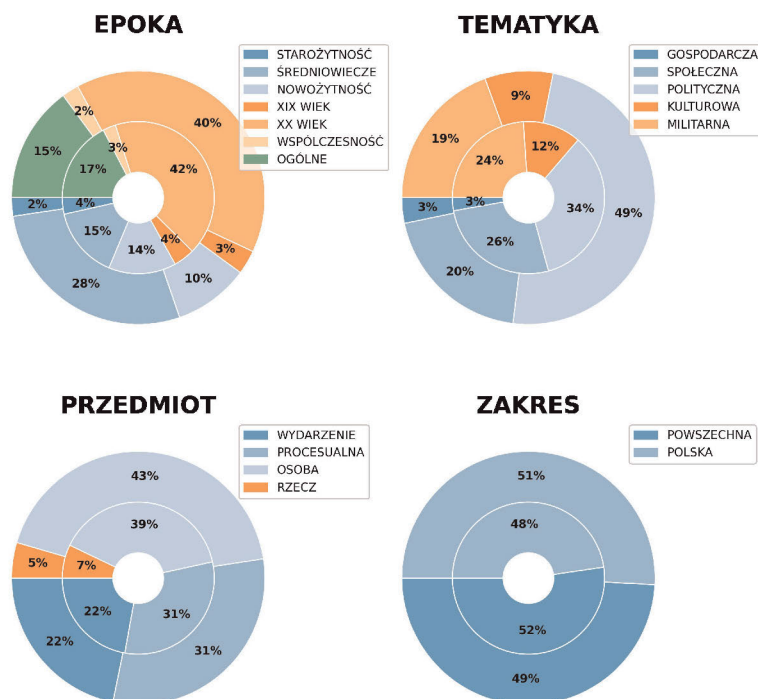

Figura 8: Procentowy udział poszczególnych kategorii we wszystkich filmach

5. ANALIZA JAKOŚCIOWA

Analiza jakościowa, którą opieramy na typologii schematów i motywów fabularnych Northopa Frye'a, dotyczy wybranych 26 filmów z pełnego zbioru, który został poddany analizie ilościowej. Wybrano te filmy, w których kobiety są głównymi bohaterkami, a zatem otrzymały wartość 4 w opracowanej przez nas

skali. Zależało nam na przyjrzeniu się narracjom poświęconym w zupełności kobietom, a nie jako anegdotycznym wzmiankom faktograficznym (wartość 1, np. „W 965 roku Mieszko zawarł związek małżeński z Dobrawą”) czy płytkim i krótkim wątkom (wartość 2) pozbawionym większego znaczenia narracyjnego (metafor, symboli, ocen) dla ogółu danego filmu.

Analizowane produkcje, mimo że mają cechy charakterystyczne dla stylistyki odrębnej dla każdego z kanałów, różnią się jednak pod względem specyfiki opisywania kobiet i powiązanych z nimi wydarzeń. Na kanale *Historia bez cenzury* widoczny jest podział „kobiecych” filmów na te, które mają cechy schematów fabularnych komedii, satyry i schematu epickiego. Schemat komedii określony przez Northopa Frye’a jako schemat lub mit „wiosenny”²¹ charakteryzuje się narracyjną „lekkością”. Jest radosny i rubaszny, chętnie i często podejmuje tematykę erotyczną. Podkreślane są w nim napięcia między żywotnością i młodością a de-grengoladą i starością; między sprytem a naiwnością oraz między szczęściem (powodzeniem) a pechem. Komedia, co do zasady, unika wartościowania moralnego, a zwycięstwa i porażki są raczej efektem działania naturalnej kolei rzeczy (starość musi ustąpić przed młodością, naiwność przegrać ze sprytem, szczęściarz wygrać z pechowcem, silny pokonać słabeusza). Zdecydowanie komediowy charakter ma film „Napalona Caryca – Katarzyna Wielka”²². Autorzy żartują na temat jej temperamentu seksualnego, nie oceniając go jednak moralnie, i doceniają jej osiągnięcia w obszarze polityki i gospodarki. Caryca przedstawiona jest jako komediowy bohater – raczej uosobienie określonych cech (witalności, sprytu, siły) niż jednostka podlegająca osądowi moralnemu. Żarty nie są złośliwe ani gorzkie, a podziw dla osiągnięć jest autentyczny. Komediowy charakter mają generalnie filmy *Historii bez cenzury* dotyczące obyczajowości seksualnej: „Starożytna prostytutka”²³ i „Seks w średniowieczu” (miejscami mający pewne cechy satyry, o której będziemy pisać później). Seksualność traktowana jest tu bowiem raczej jako przejaw normalności niż aberracja, a wroga postawa średniowiecznego duchowieństwa względem życia erotycznego jest ukazana jako próba stworzenia nienormalnego „świata na opak”²⁴.

Kobiety ukazane na kanale *Historia bez cenzury* są nierzadko opisywane jako postacie epickiego formatu. Schemat epicki²⁵ (w oryginale Frye’a jako „romance”, co czasem prowokuje polskich autorów do rodzącego nieporozumienia tłumaczenia jako „romantyczny”) dominuje w filmie poświęconym Emilii Plater²⁶ i występuje również w filmie o Marii Curie-Skłodowskiej²⁷. Zasadniczymi mo-

²¹ Frye, *Anatomy*, 163–180.

²² „Napalona caryca – Katarzyna Wielka”, *Historia bez cenzury*, 11.07.2019, YouTube, 15:44, <https://www.youtube.com/watch?v=rks4lr7NFZw> (dostęp: 1.03.2022).

²³ „Starożytna prostytutka”, *Historia bez cenzury*, 5.10.2015, YouTube, 11:47, <https://youtu.be/LbaY5GJPjA> (dostęp: 1.02.2022).

²⁴ „Seks w średniowieczu”, *Historia bez cenzury*, 22.09.2016, YouTube, 14:30, <https://youtu.be/2bwp21OK4xc> (dostęp: 1.02.2022).

²⁵ Frye, *Anatomy*, 186–200.

²⁶ „Dziewica bohater – Emilia Plater”, *Historia bez cenzury*, 26.01.2016, YouTube, 16:11, <https://www.youtube.com/watch?v=8nE65OpyqvY> (dostęp: 1.02.2022).

²⁷ „Dziewczę z charakterem – Maria Skłodowska-Curie”, *Historia bez cenzury*, 6.03.2014, YouTube, 11:47, <https://www.youtube.com/watch?v=Uw2YU9TdnOA> (dostęp: 1.02.2022).

tywami obecnymi w schemacie epickim, charakteryzującym się większą dojrzałością, i z tego nazywanym przez Northopa Frye'a „letnim”, są motywy zmagania się (*agon*) z przeciwnościami losu i przeciwnikami, narracyjny klimat zagrożenia i walki (*pathos*) oraz proces dojrzewania i zdobywania społecznego uznania w ogniu walki i przeciwieństw (*anagnorisis*). Termin *anagnorisis* oznacza dosłownie „rozpoznanie”, gdyż bohaterka rozpoznaje swoją siłę i swoją wartość, a także zdobywa szacunek swojego otoczenia. Zdecydowanie epicki charakter ma film „Polska Królowa Wikingów”²⁸, w którym kategorii *agon* i *anagnorisis* odgrywają olbrzymie znaczenie. W filmie prowadzący podkreśla bohaterskie czyny protagonistki i uznanie, jakim się cieszyła.

W schemacie epickim występuje waloryzacja moralna, gdyż czyny bohaterek są świadectwem ich wartości. Występuje również wskazanie na dobro i zło, pomiędzy którymi wybierają bohaterki – ten ostatni aspekt jest szczególnie widoczny w filmach o Emilii Plater i Świętosławie.

W praktyce narracyjnej schemat epicki może przybierać tak cechy komedii, jak tragedii. Epicki schemat z cechami komedii występuje w przypadku filmów poświęconych królowej Jadwidze – zarówno prezentowanego na kanale *Historia bez cenzury*²⁹, jak i na kanale *ThrashingMadPL*³⁰. W obu przypadkach osnową narracji są gwałtowne zwroty akcji (*perypetie*), eksponowane są burzliwe, lecz prezentowane jako zabawne, wydarzenia takie jak nieudana „konsumpcja” małżeństwa Jadwigi i Wilhelma Habsburga w związku z powstrzymaniem tej pierwszej od wyrąbania drzwi toporem (przez które chciała uciec do narzeczonego) i wygonienia nieszczęśliwego małżonka królowej z Krakowa przez polskich możnych. W tym kontekście pojawia się typowo komediowa stylistyka ukazania postaci historycznych, tu: Habsburga i Siemowita IV jako „fałszywych bohaterów”, czyli „udawanego” niedoszęłego męża i fałszywego, „pechowego” zalotnika-porywacza. Jednocześnie drugi plan narracji ukazuje poważne polityczne zmagania o władzę, od których zależeć będzie przyszłość kilku tronów, uzupełniając komediową fabułę epickimi elementami. Taki epicki charakter (z silnie zaznaczonym elementem komedii) ma również film o Krystynie Skarbek³¹, w którym czyny bohaterskie i rozpoznanie protagonistki jako wybitnie uzdolnionej agentki służb specjalnych miesza się z eksponowaniem jej temperamentu seksualnego i licznych przygód erotycznych.

W związku epiki z tragedią podkreśla się cierpienie bohaterów i ofiarę, jaką ponieśli w zmaganiach z przeciwnościami i w walce o realizację dobrych celów (wolność ojczyzny, ludzkie życie). Epickim filmem zawierającym elementy tragicznej retoryki (związanej z cechami świata, w którym mają miejsce wydarze-

²⁸ „Polska Królowa Wikingów”, *Historia bez cenzury*, 5.07.2015, YouTube, 10:15, <https://youtu.be/2oUDCXI3zC0> (dostęp: 1.02.2022).

²⁹ „Baba z berłem – Jadwiga”, *Historia bez cenzury*, 29.12.2016, YouTube, 15:38, <https://www.youtube.com/watch?v=kpWZoUX55q0> (dostęp: 1.02.2022).

³⁰ „Jadwiga (Historia Polski #79) (Lata 1384-1386)”, *ThrashingMadPL*, 5.09.2019, YouTube, 17:03, <https://www.youtube.com/watch?v=OHGe5whQluY&t> (dostęp: 1.02.2022).

³¹ „Sex, wojna i dynamit – Krystyna Skarbek”, *Historia bez cenzury*, 14.03.2015, YouTube, 14:37, <https://youtu.be/Jk6icnCkySA> (dostęp: 1.02.2022).

nia) jest film *Historii bez cenzury* o Irenie Sendlerowej³². Połączenie schematu epickiego i tragedii obecne jest również w filmie „Auschwitz. Niesamowita ucieczka zakochanej pary”³³ na kanale *ciekawehistorie*. W filmie ukazane jest zmaganie z nieprzychylnym losem (przeznaczeniem) charakterystyczne dla schematu tragedii³⁴, lecz z epickim zaznaczeniem tego, że przeciwności można przezwyciężyć, a miłość może pokonać złowrogie fatum.

Czysty schemat tragedii, w której najsilniejszy akcent położony jest na cierpieniu i ofiarę, nierzadko koreluje z narracją historyczną, bardzo często również występuje w filmach prezentowanych na portalu YouTube – taki charakter ma część filmów ilustrujących historię Polski wyprodukowanych przez instytucje państwowe (np. Instytut Pamięci Narodowej, dalej jako IPN)³⁵, jednak komercyjne kanały przy tej samej tematyce (historia Polski) już tak często do tej stylistyki nie nawiązują, chociaż filmy takie również są prezentowane. Przykładem może być film kanału *Historia w 5 minut* pod tytułem: „II Rzeczpospolita. Historia w Pigułce”³⁶. Film jest czarno-biały i sporządzony bardzo starannie, jest to pełnoprawna etiuda filmowa z aktorami w strojach z epoki i scenografią. Fabułą jest historia Tadeusza Dołęgi-Mostowicza, który na prośbę Melchiora Wańkowicza w towarzystwie asystentki (równoprawna bohaterka filmu) podróżuje po Polsce, przeprowadzając wywiady z ważnymi dla II Rzeczpospolitej ludźmi. Pomimo z pozoru idyllicznego charakteru opowieści, widz ma cały czas świadomość tragicznego losu, mrocznego fatum ciężącego nad postaciami ukazanymi w filmie. Spotykamy się bowiem z księdzem Maksymilianem Kolbe, Januszem Kusocińskim i Witoldem Zacharewiczem, zamordowanymi przez Niemców, oraz innymi ludźmi, których losy przybiorą tragiczny obrót. Tak zresztą stało się w przypadku samego narratora, Tadeusza Dołęgi-Mostowicza, który zginął 20 września 1939. Świat przedstawiony w filmie jest światem skazanym na zagładę, o czym jako widzowie dobrze wiemy. Radość jego bohaterów, ich życiowy optymizm i pogoda ducha potęgują jedynie tragiczną wymowę narracji.

W analizowanych filmach możemy spotkać również dojrzałe „zimowe” schematy ironii i satyry³⁷. Satyra skupia się na ukazywaniu „świata na opak”³⁸ – rzeczywistości zdominowanej przez zjawiska absurdalne, gorszące lub nawet zbrodnicze, przy czym opisywany świat może być zarówno w pełni rzeczywisty (choć być aberracją w sensie obowiązującego „moralnego ładu”), jak i być rzeczywistością „na niby”, która oczekuje na demystyfikację.

³² „Jak Polacy ratowali Żydów #1. Irena Sendlerowa”, *Historia bez cenzury*, 15.02.2018, YouTube, 16:42, <https://youtu.be/Axs2OP3nOly> (dostęp: 1.02.2022).

³³ „Auschwitz. Niesamowita ucieczka zakochanej pary”, *ciekawehistorie*, 7.02.2018, YouTube, 13:17, <https://www.youtube.com/watch?v=67xlucpbldo> (dostęp: 1.02.2022).

³⁴ Frye, *Anatomy*, 206–220.

³⁵ Wiktor Werner, Dawid Gralik, Adrian Trzoss, „Polish Historical Narration and National Identity in the Light of Studies at Youtube”, *Historyka Studia Metodologiczne* 51, Spec. Iss. (2021): 223–249.

³⁶ „II Rzeczpospolita. Historia w Pigułce”, *Historia w 5 minut*, 10.11.2019, YouTube, 22:49, <https://youtu.be/waFQIT2xcWQ> (dostęp: 1.02.2022).

³⁷ Frye, *Anatomy*, 223–239.

³⁸ Frye, *Anatomy*, 225–226.

Wyraźnie satyryczny charakter ma film *Historii bez cenzury* pod tytułem: „Krwawa hrabina? Elżbieta Batory”³⁹. Początkowo prowadzący przedstawia, z typową dla siebie i klimatu kanału emfazą, budzącą grozę historię o zbrodniach i dewiacjach Elżbiety Batory, by w pewnym momencie wyznać, że są to rewelacje całkowicie fałszywe (choć pochodzące z epoki), a ich celem było pozbawienie protagonistki majątku na rzecz panujących na Węgrzech Habsburgów. Satyrą (z elementami komedii) jest również film „Czarująca s.ka – Agnieszka Machówna”, także *Historii bez cenzury*, w którym świat „na opak” powstaje realnie na skutek łamania praw i obyczajów przez protagonistkę, siedemnastowieczną oszustkę matrymonialną wywodzącą się z chłopstwa, potrafiącą nie tylko uwodzić, lecz nawet doprowadzać przed ołtarz, ówczesnych magnatów. Tytułowa bohaterka jest typową dla satyry i komedii postacią „fałszywego bohatera” – „à la żona”. Wpływ schematu satyry jest również widoczny w filmie o Tamarze Łempickiej (*Historia bez cenzury*)⁴⁰. Specyfika świata na opak podkreślona jest przez silny akcent położony nie na twórczość artystyczną (wszelako obrazy bohaterki są prezentowane w warstwie wizualnej filmu), ale na nieokreślonym życiu seksualnym protagonistki. „Świat na opak” to również cesarstwo bizantyjskie, w którym na tronie zasiada prostytutka⁴¹. Satyra jest bardzo elastycznym schematem absorbującym wiele różnych treści. Rzuca się w oczy podobieństwo do komedii przejawiające się w podobnych postaciach, przede wszystkim występowaniu „fałszywych bohaterów”, czyli kontrastach pomiędzy realnym charakterem postaci a ich sprawowaną funkcją publiczną. Zestawienia matrona-dziwka, rycerz-tchórz są charakterystyczne dla satyry, choć również nieobce komedii. Różnica wszelako polega na klimacie opowieści i sposobie opisywania świata. Komedie jako styl młodzieńczy opisuje świat w jego najbardziej witalnym aspekcie, jej skłonność do nieliczenia się ze słowami w wytykaniu bohaterom przywar i słabostek jest dziecięcą zdolnością do mówienia prawdy o nagości króla. Rzeczywistość komedii to świat, w którym działają prawa i bohaterowie są tym prawom podporządkowani. W uniwersum satyry to właśnie prawa ustępują miejsca anomaliiom. Widzimy to z perspektywy starca dostrzegającego nawarstwianie się błędów i wypaczeń. Stąd wynika inne podejście do seksualności. Młodzieńczy narrator komedii dostrzega w seksie energię i przejaw praw działających w świecie – praw płodności, witalności i radości życia. Dojrzały, wręcz starczy, autor satyry doszukuje się perwersji, wypaczeń, ekscesów i nadużyć, dlatego jego spojrzenie naznaczone jest zgryźliwością i zdecydowanie bardziej zdystansowane niż afirmatywnej komedii. Seksualność jednak nie jest „przypisana” do schematu satyry, który może tego aspektu ludzkiego życia w ogóle nie przywoływać, jak w filmie „Trzy osoby w jednym ciele – historia

³⁹ „Krwawa hrabina? Elżbieta Batory”, *Historia bez cenzury*, 27.06.2017, YouTube, 16:09, <https://youtu.be/u3ddO73cYt0> (dostęp: 1.02.2022).

⁴⁰ „Orgie, koks i sztuka – Tamara Łempicka”, *Historia bez cenzury*, 10.06.2021, YouTube, 17:56, <https://youtu.be/pFUUiWu9lfM> (dostęp: 1.02.2022).

⁴¹ „Dziwka na tronie – Teodora”, *Historia bez cenzury*, 1.03.2018, YouTube, 13:46, https://youtu.be/tYmF5aEk_Mw (dostęp: 1.02.2022).

Chris Sizemore” opublikowanym na kanale *ciekawehistorie*⁴², gdzie „świat na opak” wiąże się rozszczepieniem osobowości tytułowej bohaterki, lub w filmie *Historii w 5 minut* pod tytułem: „Wywiad po narkotykach, 1953 rok”⁴³, gdzie fałszywa rzeczywistość dotyczy świata doznań bohaterki odpowiadającej na pytania pod wpływem narkotyków.

W schemacie ironii rozwija się istotny proces, zainicjowany już w satyrze – proces budowania dystansu między narratorem a opisywanymi wydarzeniami. Dystansu, który może oznaczać, że opowieść sugeruje, iż prawdziwy sens relacjonowanych wydarzeń jest zupełnie inny niż wynika to wprost z opowieści.

Taki ironiczny, zdystansowany charakter ma film kanału *ciekawehistorie* pod tytułem: „Stalinowska propaganda na przykładzie filmu «Upadek Berlina»”⁴⁴. Oglądając ten film, widzimy epicką romantyczną historię o miłości i zwycięstwie dobra nad złem, a zarazem jesteśmy świadomi, że rzeczywistość (historyczna) była zupełnie inna. W procesie dystansowania się narratora od narracji zanika bohater jako główna osoba, na której skoncentrowana jest cała historia. Środek ciężkości przenosi się na mechanizmy rzeczywistości. Ich ukazanie okazuje się prawdziwym celem narracji, a postać bohatera jedynie pretekstem. Ten element schematu ironii/satyry widoczny jest w filmie „Reklamy, które dziś byłyby zakazane”⁴⁵, w którym ukazany jest stereotyp kobiety skupionej na kuchni, dzieciach i dogadzaniu mężowi jako wytwór określonej praktyki społecznej wyrażającej się właśnie w reklamach. Ironiczny schemat (z elementami satyry) obecny jest również w filmie „Putin vs Megyn Kelly (amerykańska dziennikarka)”⁴⁶. Ironia występuje tutaj na dwóch poziomach – ironiczny jest sam Putin wykorzystujący swoją przewagę informacyjną (nie wspominając już o przewadze wynikającej z wykszolenia w leningradzkiej szkole Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego, dalej jako KGB) nad dziennikarką w celu ośmieszenia zadawanych przez nią pytań – ironizuje na temat braku jej dostępu do tajnych informacji, które on oczywiście ma. Wreszcie ironia występuje na głębszym poziomie, niedostępnym dla wszystkich odbiorców. Polega ona na tym, że przynajmniej niektórzy z widzów mogą się domyślić, iż Putin najprawdopodobniej kłamie i działania operacyjne, których się wypiera, mogły mieć miejsce. Mimo to odnosimy wrażenie jakoby to on miał rację, a myli się dziennikarka. Podobna ironia występuje często w literaturze, kiedy naiwna, a nawet głupkowata postać mówi prawdę, podczas gdy inteligentny i błyskotliwy bohater kłamie. Klasyczny przy-

⁴² „Trzy osoby w jednym ciele – historia Chris Sizemore”, *ciekawehistorie*, 3.02.2019, YouTube, 9:38, <https://youtu.be/D3prSAi-pm8> (dostęp: 1.02.2022).

⁴³ „Wywiad po narkotykach, 1953 rok”, *Historia w 5 minut*, 16.01.2019, YouTube, 3:21, https://youtu.be/Sm77bt_9QpU (dostęp: 1.02.2022).

⁴⁴ „Stalinowska propaganda na przykładzie filmu «Upadek Berlina»”, *ciekawehistorie*, 12.07.2018, YouTube, [brak czasu trwania], <https://www.youtube.com/watch?v=-1lwDb6VqV8> (dostęp: 1.02.2022).

⁴⁵ „Reklamy, które dziś byłyby zakazane”, *ciekawehistorie*, 5.07.2019, YouTube, 8:10, <https://www.youtube.com/watch?v=ksrW0GHSfE> (dostęp: 1.02.2022).

⁴⁶ „Putin vs Megyn Kelly (amerykańska dziennikarka)”, *ciekawehistorie*, [brak daty publikacji], YouTube, [brak czasu trwania], <https://youtu.be/s9fQEPVUZCQ> (dostęp: 1.02.2022).

kład to konfrontacja eleganckiego Don Juana i jego gburowatego służącego Sganarela w sztuce Molière'a. W przypadku wywiadu Putin-Kelly ironia polega na tym, że prawdopodobnie nosicielem prawdy jest niezbyt przebojowa, silnie stremowana kobieta, zaś mężczyzna prezentujący gigantyczną pewność siebie i potęgę służb informacyjnych wielkiego mocarstwa – kłamie.

6. WNIOSKI

Aby zinterpretować otrzymane wyniki, nie możemy uciec od kontekstu medium jako miejsca, w którym powstają i funkcjonują analizowane przez nas narracje. Z jednej strony historia na YouTube przybiera barwy ludyczności⁴⁷, z drugiej strony (zwłaszcza w przypadku kanałów innych niż *Historia bez cenzury*, który oparty jest na tabloizacji) widoczny jest element *edutainment*⁴⁸. Zwłaszcza ten ostatni może być traktowany jako narracyjny pomost pomiędzy edukacją szkolną a mediami społecznościowymi. Pomost ten może być skuteczną przeciwwagą dla silnej, acz skutecznej, tendencji do tabloizacji narracji historycznych. Kolejną częścią układanki są „umysły historycznie zniewolone”, o których pisał Jan Pomorski⁴⁹, a które należałoby tu potraktować jako preformatowane oczekiwania czy też przyzwyczajenia potencjalnych odbiorców do danych form narracyjnych (z akcentem na rzeczoną wcześniej tabloizację i ludyczność). Cyfrowy „homo ludens” zdaje się współgrać z oczekiwaniami odbiorców wobec narracji historycznej jako opowieści o ludziach i ich człowieczeństwie – seksualności, przygodach, bohaterских zmaganiach. O realnych ludziach z krwi i kości, bliższych nam jako ludziom współczesnym niż ich spiżowe pomniki czy szkolna faktografia. Ponadto zseksualizowany obraz, w tym głównie kobiet, współgra ze specyfiką YouTube jako medium wizualnym. Podkreślenie walorów wizualnych wydaje się zatem być kolejnym elementem przyciągającym widownię, jednocześnie trzymając się stereotypu kobiety i jej cielesności bardziej niż mężczyzn i ich „historycznych dokonań”. Jest to pewne *continuum*⁵⁰, co tylko wzmacnia przesłankę o preformatowanych oczekiwaniach odbiorców i sukcesie taktyki tabloizacji.

Największym i najbardziej wpływowym, patrząc z perspektywy zasięgu prezentowanych w nim filmów, kanałem historycznym na polskim YouTube jest

⁴⁷ Adrian Trzoss, „Cyfrowy Homo Ludens. Historia jako element obszaru rozrywki na portalu społecznościowym Youtube, Popularyzacja nauk historycznych – teoria i praktyka”, w *Popularyzacja nauk historycznych – teoria i praktyka. Zbiór studiów*, red. Dominika Gołaszewska-Rusinowska, Małgorzata Mielewska, Tomasz Sińczak (Toruń: Instytut Promocji Historii, 2018): 194–209.

⁴⁸ Anna Barańska-Szmitko, „Dyskurs historyczny a dyskurs popularnonaukowy w serwisie YouTube na przykładzie wybranych kanałów”, *Kultura-Media-Teologia* 46 (2021), 160–187.

⁴⁹ Jan Pomorski, „Edukacja historyczna u progu XXI wieku”, w *Po co uczyć historii?*, red. Czesław Majorek (Warszawa: COMSNP, 1988), 239–253.

⁵⁰ Giovanni Sartori, *Homo videns: televisione e post-pensiero* (Gius. Laterza & Figli Spa, 2014).

*Historia bez cenzury*⁵¹. W prezentowanych na tym kanale filmach kobiety prezentowane są najczęściej w stylistyce komedii i satyry. Należy zauważyć, że jest to stylistyka bardzo wyraźnie tutaj dominująca. Schemat satyry pozwala na eksponowanie zjawisk gorszących i jednocześnie fascynujących, co jest charakterystyczne dla mediów typu tabloidowego⁵². Wprawdzie niektóre filmy poświęcone kobietom mają również charakter epicki, stanowią one jednak mniejszość (epicka stylistyka częściej opisuje mężczyzn). Bohaterki filmów *Historii bez cenzury* są również częściej niż bohaterowie seksualizowane. Z grona protagonistek jedynie Emilia Plater i Elżbieta Łokietkówna uniknęły tego losu, a w przypadku Marii Curie wątki seksualne są już wyraźnie zaznaczone, choć film sam w sobie utrzymuje stylistykę epicką. Ta tendencja do silniejszego eksponowania seksualnego aspektu ludzkiej natury przy opisie kobiet w porównaniu do opisu mężczyzn jest zdecydowanie bardziej widoczna w *Historii bez cenzury* niż innych analizowanych tutaj kanałach. Można spróbować to wytłumaczyć przez odwołanie do wyraźnie skandalizującego charakteru medium. Na pozostałych kanałach historycznych wybrano inną ścieżkę rozwojową (*edutainment*) – tam też częściej pojawiają się schematy tragedii i ironii charakteryzujące się większą powagą niż preferowane w *Historii bez cenzury* komedia i satyra. Ten największy kanał YouTube o tematyce historycznej w Polsce, skoncentrował się na przyciąganiu głównie nastoletniego (i męskiego) audytorium, co współgra z przywołanym przez nas na początku sprzężeniem zwrotnym Web 2.0. Jeżeli natomiast spojrzymy na kanały historyczne jako na całość, to zauważymy (co jest widoczne w ujęciu ilościowym) niemalą reprezentację postaci kobiecych oraz ich obecność w całym przekroju tematyki i chronologii. Najogólniejszy wniosek, jaki można tu sformułować, jest taki, że twórcy kanałów historycznych dostrzegają obecność kobiet w dziejach i nie pomijają kobiecej tematyki. Na sposób przedstawienia bohaterki wydarzeń dziejowych ma jednak wpływ specyfika mediów, a szczególnie skandalizujący, tabloidowy charakter największego kanału historycznego, jakim jest *Historia bez cenzury*.

Na poziomie szczegółu należy jednak odnotować, iż sama seksualizacja nie jest jednowymiarowa. W przypadku *Historii bez cenzury*, co współgra z typologią Frye'a, seksualizacja jest przedstawiana w pozytywnym znaczeniu, kiedy służy wyższemu celowi (patriotyzm) lub podkreśla silną pozycję bohatera, zaś zdecydowanie negatywnie, kiedy wiąże się z perwersją czy uległością.

Wyjaśnić należy również przyczyny popularności takiego stanu rzeczy. Specyfika *Historii bez cenzury* zdaje się odpowiadać standardom z poprzedniej dekady, kiedy kontrowersje czy tabloizacja były sposobem zdobywania popularności, podczas gdy współcześnie większą rolę odgrywa na YouTube „edukacja przez roz-

⁵¹ Do innych, aczkolwiek zdecydowanie mniejszych niż tu opisywane, należą nieanalizowane przez nas: *Powojnie*; *Tu Historia* – Joanna Jasitczak; *Okupowana Polska*; *Irytujący historyk*; *Światowa historia*; *Na bitewnym szlaku*; *Historia wojny nieznanej* (nieaktywny); *AleHistoria* (nieaktywny); *Historyczny Top*; *Karolina Żebrowska*; *Grzegorz Bobrek*.

⁵² Anna Barańska-Szmitko, „Wyznaczniki tabloidyacji popularnonaukowego dyskursu historycznego w kanale serwisu YouTube «Historia bez Cenzury»”, *Stylistyka* 31 (2022): 137–175.

rywkę”, a trend wzrostowy *Historii bez cenzury*⁵³ ulega wyhamowaniu. Zmianę tę można próbować tłumaczyć przemianą pokoleniową, wraz z wejściem na scenę pokolenia Z, czego potwierdzenie wymagałoby dalszych badań, z racji tego, iż YouTube jako medium nieustannie się rozwija.

Podsumowując, teza o dominacji mężczyzn w narracji historycznej nie potwierdza się na poziomie treści w przypadku analizowanych źródeł, a znaczenie kobiet jest coraz częściej wyraźnie akcentowane. Kwestie zmieniających się proporcji dobitnie pokazuje statystyka analizowanych przez nas materiałów (wartość k) – o ile w przypadku wyłącznie „męskich”, stanowiących 20% filmów, wygenerowano 15% odsłon (stosunek liczby wyświetleń W do liczby filmów N , $k=0,75$), o tyle dla wyłącznie „kobięcych” ta proporcja jest znacząco na ich korzyść – 5% filmów wygenerowało 8% wyświetleń ($k=1,6$). Analogicznie wyższy stosunek ($k=1,31$) mają filmy, gdzie pojawiają się istotne i osobne wątki kobiece, a bohaterki są pokazane jako podmioty sprawcze (wartość 3 w naszej skali). Z perspektywy ilościowej nie ma zatem już mowy o totalnej dominacji „tematyki męskiej”, a mamy do czynienia raczej z tendencją do równoważenia postaci kobiecych i męskich w narracjach historycznych, choć przy zaznaczeniu, że przy omawianym medium wciąż występuje pewna dysproporcja. W kontekście wykonanej analizy korespondencji możemy stwierdzić, że obecność kobiet jest nieodzowna w narracjach historycznych dotyczących wszelkich zagadnień politycznych (choć możliwe jest usytuowanie postaci kobiecych w „drugim rządzie”), gospodarczych i kulturalnych. Praktycznie jedynie tematyka militarna umożliwia niewspominanie o kobietach.

Nasze badania, zarówno ilościowe (analiza korespondencji, analiza statystyczna), jak i jakościowe (analiza schematów fabularnych), wskazują na to, że YouTube jako medium Web 2.0 stworzył nowe i atrakcyjne modele komunikacji i funkcjonowania narracji historycznych, przełamując zastane w tradycyjnej literaturze wzorce, a wręcz stanowiąc alternatywę dla polityki historycznej i tradycyjnych form przekazywania wiedzy historycznej, jaką są podręczniki i literatura popularnonaukowa.

PODZIĘKOWANIA

Badania zostały sfinansowane z grantu NCN nr 2020/39/B/HS3/01237 „Narracja historyczna w Web 2.0 jako element funkcjonowania tożsamości narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej”. Obliczenia wykonano z wykorzystaniem komputerów Centrum Informatycznego Trójmiejskiej Akademickiej Sieci Komputerowej.

⁵³ Wiktor Werner, Adrian Trzoss, Dawid Gralik, „Historia i YouTube. Narracja historyczna w dobie Web 2.0”, *Nauka* 3 (2020), 119–140.

BIBLIOGRAFIA

- „Auschwitz. Niesamowita ucieczka zakochanej pary”. Ciekawehistorie., Opublikowany 7.02.2018. YouTube, 13:17. <https://www.youtube.com/watch?v=67xLucpbldo> (dostęp: 1.02.2022).
- „Baba z berłem – Jadwiga”. Historia bez cenzury. Opublikowany 29.12.2016. YouTube, 15:38. <https://www.youtube.com/watch?v=kpWZoUX55q0> (dostęp: 1.02.2022).
- Barańska-Szmitko, Anna. „Wyznaczniki tabloidyzacji popularnonaukowego dyskursu historycznego w kanale serwisu YouTube «Historia bez Cenzury»”. *Stylistyka* 31 (2022): 137–175.
- Barańska-Szmitko, Anna. „Dyskurs historyczny a dyskurs popularnonaukowy w serwisie YouTube na przykładzie wybranych kanałów”. *KULTURA – MEDIA – TEOLOGIA* 46 (2021): 160–187.
- Benzécri, Jean Paul. „El análisis de correspondencias”. *Cahiers de l'analyse des données* 2, nr 2 (1977): 125–142.
- Benzécri, Jean Paul. „Typologie de textes grecs d'après les occurrences des formes des mots outils”. *Cahiers de l'analyse des données* 16, 1 (1991): 61–86.
- Blignaut, Charl. „Untold History with a Historiography: A Review of Scholarship on Afrikaner Women in South African History”. *South African Historical Journal* 65, 4 (2013): 596–617.
- Chmura-Rutkowska, Iwona, Edyta Głowacka-Sobiech, Izabela Skórzyńska. „O nieobecności kobiet w dziejach w kontekście analiz wybranych podręczników do nauki historii w Polsce”. *Sensus Historiae* 13, 4 (2013): 47–70.
- Ciekawe historie. YouTube. <https://www.youtube.com/c/ciekawehistorietv> (dostęp: 1.07.2021).
- „Dziewczę z charakterem – Maria Skłodowska-Curie”. Historia bez cenzury. Opublikowany 6.03.2014. YouTube, 11:47. <https://www.youtube.com/watch?v=Uw2YU9TdnOA> (dostęp: 1.02.2022).
- „Dziewica bohater – Emilia Plater”. Historia bez cenzury. Opublikowany 26.01.2016. YouTube, 16:11. <https://www.youtube.com/watch?v=8nE65OpyqvY> (dostęp: 1.02.2022).
- „Dziwka na tronie – Teodora”. Historia bez cenzury. Opublikowany 1.03.2018. YouTube, 13:46. https://youtu.be/tYmF5aEk_Mw (dostęp: 1.02.2022).
- Ebbesmeyer, Sabrina. „From a «Memorable Place» to «Drops in the Ocean»: On the Marginalization of Women Philosophers in German Historiography of Philosophy”. *British Journal for the History of Philosophy* 28, 3 (2020): 442–462.
- El Guabli, Brahim. „Gender-Unaware History: Ordinary Women as the Forgotten of Moroccan Historiography of the Present”. *Journal of Applied Language and Culture Studies* 2 (2019): 57–78.
- Frye, Northop. *Anatomy of Criticism. Four Essays*. Princeton: Princeton University Press, 2000.
- Glynn, Dylan. *Correspondence analysis. Methods for Semantics: Quantitative Studies in Polysemy and Synonymy*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2014.
- Greenacre, Michael. „Correspondence Analysis”. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Computational Statistics* 2, 5 (2010): 613–619.
- Hejwosz-Gromkowska, Daria, Dobrochna Hildebrandt-Wypych. „Solidarity Movement in the School History Textbooks in Poland-Selected Contexts of Gender, Religion and Politics”. *Pedagogy, Culture & Society* (2022): 1–18.
- Historia bez cenzury. YouTube. <https://www.youtube.com/user/HistoriaBezCenzuryMB> (dostęp: 1.07.2021).
- Historia w 5 minut. YouTube. <https://www.youtube.com/c/Historiaw5minut> (dostęp: 1.07.2021).

- „II Rzeczpospolita. Historia w Pigułce”. Historia w 5 minut. Opublikowany 10.11.2019. YouTube, 22:49. <https://youtu.be/waFQIT2xcWQ> (dostęp: 1.02.2022).
- „Jadwiga (Historia Polski #79) (Lata 1384-1386)”. ThrashingMadPL. Opublikowany 5.09.2019. YouTube, 17:03. <https://www.youtube.com/watch?v=OHGe5whQluY&t> (dostęp: 1.02.2022).
- „Jak Polacy ratowali Żydów #1. Irena Sendlerowa”. Historia bez cenzury. Opublikowany 15.02.2018. YouTube, 16:42. <https://youtu.be/Axs2OP3nOiy> (dostęp: 1.02.2022).
- „Krwawa hrabina? Elżbieta Batory”. Historia bez cenzury. Opublikowany 27.06.2017. YouTube, 16:09. <https://youtu.be/u3ddO73cYt0> (dostęp: 1.02.2022).
- Melman, Billie. „History and Memory: the Invention of Women’s Past in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries”. *History and Memory* 5, 1 (1993): 5–41.
- „Napalona caryca – Katarzyna Wielka”. Historia bez cenzury. Opublikowany 11.07.2019. YouTube, 15:44. <https://www.youtube.com/watch?v=rks4lr7NFZw> (dostęp: 1.03.2022).
- Oblicza XX wieku. YouTube. <https://www.youtube.com/c/ObliczaXXWiek> (dostęp: 1.07.2021).
- „Orgie, koks i sztuka – Tamara Lempicka”. Historia bez cenzury. Opublikowany 10.06.2021. YouTube, 17:56. <https://youtu.be/pFUUiWu9lfM> (dostęp: 1.02.2022).
- „Polska Królowa Wikingów”. Historia bez cenzury. Opublikowany 5.07.2015. YouTube, 10:15. <https://youtu.be/2oUDCXl3zC0> (dostęp: 1.02.2022).
- Pomorski, Jan. „Edukacja historyczna u progu XXI wieku”. W *Po co uczyć historii?*, red. Czesław Majorek, 239–253. Warszawa: COMSNP, 1988.
- „Putin vs Megyn Kelly (amerykańska dziennikarka)”. ciekawehistorie. Opublikowany [brak daty publikacji]. YouTube, [brak czasu trwania]. <https://youtu.be/s9fQEPVUZCQ> (dostęp: 1.02.2022).
- „Reklamy, które dziś byłyby zakazane”. ciekawehistorie. Opublikowany 5.07.2019. YouTube, 8:10. <https://www.youtube.com/watch?v=ksrW0GHSfE> (dostęp: 1.02.2022).
- Sartori, Giovanni. *Homo videns: televisione e post-pensiero*. Gius: Laterza & Figli Spa, 2014.
- „Seks w średniowieczu”. Historia bez cenzury. Opublikowany 22.09.2016. YouTube, 14:30. <https://youtu.be/2bwp2lOK4xc> (dostęp: 1.02.2022).
- „Sex, wojna i dynamit – Krystyna Skarbek”. Historia bez cenzury. Opublikowany 14.03.2015. YouTube, 14:37. <https://youtu.be/Jk6icnCkySA> (dostęp: 1.02.2022).
- Skórzyńska, Izabela. „Historia. Raport przedmiotowy”. W *Gender w podręcznikach Projekt badawczy. Raport*, t. III, red. Iwona Chmura-Rutkowska, Maciej Duda, Marta Mazurek, Aleksandra Sołtysiak-Luczak, 7–38. Warszawa: Fundacja Feminoteka, 2016.
- „Stalinowska propaganda na przykładzie filmu «Upadek Berlina»”. Ciekawehistorie. Opublikowany 12.07.2018. YouTube, [brak czasu trwania]. <https://www.youtube.com/watch?v=-1lwDb6VqV8> (dostęp: 1.02.2022).
- „Starożytna prostytutka”. Historia bez cenzury. Opublikowany 5.10.2015. YouTube, 11:47. <https://youtu.be/LbaY5GJPjA> (dostęp: 1.02.2022).
- Thrashing Mad PL. YouTube. <https://www.youtube.com/user/ThrashingMadPL> (dostęp: 1.07.2021).
- Trzoss, Adrian. „Cyfrowy Homo Ludens. Historia jako element obszaru rozrywki na portalu społecznościowym Youtube”. W *Popularyzacja nauk historycznych – teoria i praktyka. Zbiór studiów*, red. Dominika Gołaszewska-Rusinowska, Małgorzata Mielewska, Tomasz Sińczak, 194–209. Toruń: Instytut Promocji Historii, 2018.
- Werner, Wiktoria, Dawid Gralik, Adrian Trzoss. „Polish Historical Narration and National Identity in the Light of Studies at Youtube”. *Historyka Studia Metodologiczne* 51, Spec. Iss. (2021): 223–249.
- „Trzy osoby w jednym ciele – historia Chris Sizemore”. ciekawehistorie. Opublikowany 3.02.2019. YouTube, 9:38. <https://youtu.be/D3prSAi-pm8> (dostęp: 1.02.2022).

- Werner, Wiktor, John William Draper, Andrew Dickson. „White wobec wojny nauki z religią. Rola metafory historiograficznej”. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 49, 1 (2004): 7–27.
- Werner, Wiktor. „Poznawcza rola metafory w polskim dyskursie historyczno-politycznym po 1989 roku”. W *Pamięć i polityka historyczna. Doświadczenia Polski i jej sąsiadów*, red. Sławomir M. Nowinowski, Jan Pomorski, Rafał Stobiecki, 91–105. Łódź: Instytut Pamięci Narodowej, 2008.
- Werner, Wiktor, Adrian Trzoss, Dawid Gralik. „Historia i YouTube. Narracja historyczna w dobie Web 2.0”. *Nauka* 3 (2020): 119–140.
- Werner, Wiktor, Adrian Trzoss, Dawid Gralik. „Media społecznościowe a funkcjonowanie wiedzy historycznej w Polsce. Raport z badań”. *Przegląd Archiwalno-Historyczny* VI (2019): 211–232.
- White, Hayden. *Metahistory. Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore-London: JHU Press, 1975).
- Wrzosek, Wojciech. *Historia-kultura-metafora: powstanie nieklasycznej historiografii*. Wrocław: Fundacja na rzecz Nauki Polskiej, 1995.
- „Wywiad po narkotykach, 1953 rok”. *Historia w 5 minut*. Opublikowany 16.01.2019. YouTube, 3:21. https://youtu.be/Sm77bt_9QpU(dostęp: 1.02.2022).